

ՅՈՒՆԱՐԱՆ ԳՊՐՈՅԸ

ԵՒ

ՆՐԱ ԶԵՐԳԱՑՄԱՆ ՁԵՐՁԱՆՆԵՐԸ

(Շարունակություն)

Փիլոնի երկերը, ինչպես պարզել էինք վերեւ, կազմում են թրակացու քերականութեան ու Պիտոյից գրքի հետ միասին յունարան թարգմանութիւնների հնագոյն շերտը եւ թարգմանուած պիտի լինեն Տիմոթէոսկոզի Հակաճառութիւնից առաջ, ուրեմն՝ ոչ ուշ քան վեցերորդ դարի առաջին կէսը: Իրենէսի երկերի հայերէն թարգմանութիւնները, ժամանակակից լինելով Փիլոնի թարգմանութիւններին, պարզ է որ յետ են տարուելու նոյն ժամանակաշրջանը, ուստի նրանց թարգմանման terminus post quem non կամ վերջին եզրը պէտք է ընդունել ոչ թէ 604 թիւը, ինչպես կարծել էր Հ. Ն. Ակիմեանը, այլ 552—564 տարեթուերը, երբ թարգմանուած էր Տիմոթէոս Կոզի Հակաճառութիւնը: Իրենէսի եւ Փիլոնի թարգմանիչների նոյնացումը կամ ժամանակացութիւնը մատենագրական այնքան կարեւոր մի փաստ է, որ աւելորդ չեմ համարում Քր. Կոնիբիրի եւ Հ. Վարդանեանի լեզուական վերոյիշեալ համեմատութիւններին աւելացնել նաեւ լեզուական իմ դիտողութիւնները, որ ունեն բոլորովին տարբեր բնոյթ եւ լուսաբանում են յունարան լեզուի զարգացման յաջորդական ընթացքը:

Խօսելով վերեւ Փիլոնի, Պիտոյից գրքի եւ թրակացու քերականութեան լեզուական առանձնայատկութիւնների մասին (տես § 40բ), ես մատնացոյց էի արել, որ այս հնագոյն թարգմանութիւնները գրեթէ չեն գործածել հակ-, տար- եւ փոխ- նախադրութիւնները, որպէս թարգմանութիւն յունական ἀντι-, δια- եւ μετα- նախադրութիւնների: Արդ՝ իմ այդ դիտողութիւնը կատարելապէս հաստատում են այժմ եւ Իրենէսի թարգմանութիւնները: Այդ թարգմանութիւնները եւս չունեն ամենեւին փոխ- նախադրութիւնը, տար- նախադրութիւնը նրանց մէջ եւ ոչ մի անգամ չի համապատասխանում յունարէն δια- նախադրութեան, այլ գործ է ածուած ղակեղարեան գրաբարի հետեւութեամբ, ինչպէս տարալսեմ, տարակարծ, տարաժամ եւն, իսկ հակ- նախդրի փոխարէն գործ է ածուած հա-

կառակ-¹, ինչպէս այդ առանձնայատկ էր նաեւ Փիլոնի ու Պիտոյից գրքի թարգմանութիւններին:

Վերեւ մենք տեսանք (§ 42, Գ 2), որ մի շարք յունարան բառեր, ինչպէս «տարբեր, տարբերեմ, տարբերութիւն, ներհակ, ներհակութիւն, մակացու, մակացութիւն», առաջին անգամ գործ են ածուել յունարան թարգմանութիւնների երկրորդ խմբում: Լեզուական կարեւոր այդ դիտողութիւնը հաստատուում է այժմ եւ Իրենէսի բառապաշարի քննութեամբ: Ինչպէս Փիլոնի, Պիտոյից գրքի եւ թրակացու քերականութեան մէջ, նոյնպէս եւ Իրենէսի թարգմանութիւններում, յունարան այդ բառերից ոչ մէկը գործածուած չէ:

Ինչպէս յայտնի է, յունարան թարգմանութիւններից մի քանիսում՝ փորձ է արուած ստեղծելու իգական սեռի դերանունական յատուկ ձեւեր՝ Սէ եւ Նէ, որոնք գործ են ածուած հետեւեալ թարգմանութիւններում՝ Փիլ. Այլաբ. 156, Փիլ. Հեսս. 6, Պիտ. 375, 377, 380, 381, 383, 384, Ներա Պիտ. 377, Սէ Տիմ. Հակ. 33, 42, զսէ Տիմ. 26, 236, զնէ Տիմ. 35, 219, Նէրա, Նէրայ Տիմ. 222, 226, 283, 292, Սէրայ 194, Նէմա, Նեմա, Նէմայ, Նեմայ Տիմ. 15, 31, 95, 195, 196, 222, 292, Նէրում 105 եւն: Թրակացու քերականութիւնը չունի իգական սեռի այդ յատուկ ձեւերը, որովհետեւ իգական սեռի այդ դերանունները չկան նաեւ յունարէն բնագրում: Սակայն Իրենէսի երկերում այդ դերանունները հանդիպում են մի քանի անգամ՝ «Ընդդէմ հերձուածոց» թարգմանութեան մէջ՝ Նէ Իր. Հերձ. 91 եւ Սէ Իր. Հերձ. 140, 85:

Նիկ. Ադոնցն իր «Արուեստ Գիտնիսեայ» աշխատութեան մէջ ենթադրում է, որ յիշեալ երկերը, որոնք գործ են ածում Սէ ու Նէ իգական դերանունները, գուցէ աւելի ուշ ժամանակի թարգմանութիւն լինեն, քան այն թարգմանութիւնները, որոնց մէջ այդ դերանունները գործածուած չեն (էջ CLXXVI—CLXXVII): Այս խնդիրը ստանում է այժմ բոլորովին հակառակ լուծում: Սէ եւ Նէ իգական դերանունները գործ են ածուած, ինչպէս տեսնում ենք, յունարան առաջին շերտի թարգմանութիւններում, նաեւ Տիմոթէոս Կոզի Հակաճառութեան մէջ, որ

¹ Հակառակագծեմ Իր. Հերձ. 37, հակառակագրութիւն Իր. Հերձ. 137, հակառակաբանութիւն Իր. Հերձ. 151, հակառակաճառութիւն Իր. Հերձ. 234, բայց հակաճառութիւն Իր. Հերձ. 151 եւ անհակաճառ Իր. Հերձ. 23: Նախնական ձեւադիրը, թուում է ինձ, որ ունեցել է «հակառակաճառութիւն» եւ «անհակառակաճառ»:

յունաբան երկրորդ շերտի հնագոյն թարգմանութիւնն է: Իսկ յետագայ թարգմանիչները խորթ ու անսովոր այդ ձեւերը, ըստ երեւոյթին, անընդունելի են համարել եւ այլեւս չեն գործածել: Այն հնագամայնքը, որ այդ դերանունները, բացի հնագոյն շրջանի որոշ թարգմանութիւններից, խիստ յաճախ ու բազմազան ձեւերով գործ են ածուած նաեւ Տիմոթէոս Կուղի Հակաճառութեան մէջ, կարող է թերեւս մինչեւ համարուել, որ այս վերջին թարգմանութեան ժամանակը բաւական մօտ եղած պիտի լինէր հնագոյն թարգմանութիւնների ժամանակաշրջանին: Եթէ յետագայում հնարաւոր լինի իմ այս դիտողութեանն աւելացնել եւ ուրիշ նման փաստեր, այդ դէպքում՝ Փիլոնի խմբի թարգմանութիւնները դժուար պիտի լինի յետաւանել հինգերորդ դար, այլ նրանց ժամանակը տանել հինգերորդ դարի առաջին կիսի սահմաններում:

Ինչ վերաբերում է Իրենէոսի թարգմանութիւններին, նրանց հնութիւնը կարծում եմ որ կարելի է համարել վերջնականապէս ապացուցուած: Եթէ անգամ Փիլոնի ու Իրենէոսի թարգմանիչների նոյնացման դէմ լինեն որեւէ առարկութիւններ, յամենայն դէպս՝ այդ թարգմանութիւնների խմբակցութիւնն ու ժամանակակցութիւնն այնքան պարզ է ու անվիճելի, որ այլեւս ոչ մի կասկած չի կարող լինել, որ Իրենէոսի թարգմանութիւնների ժամանակը պէտք է շեղել Տիմոթէոս Կուղի Հակաճառութիւնից առաջ, հաւանաբար, վեցերորդ դարի առաջին կիսում:

§ 54. Նոնոսի Դիմիտրիոսի հայերէն թարգմանութեան ժամանակը: — Նոնոսին վերաբերուած մեկնութիւնների նկատմամբ նախ կարելի է համարում այստեղ յիշատակել, որ 1904 թուին, Նոնոսի հայերէն բնագիրը հրատարակելուց յետոյ¹, յաջողուել էր ինձ գտնել Իջմիածնի մատենադարանում մեկնութիւնների մի նոր ընտիր օրինակ, որ մինչեւ այժմ մնացած է անյայտ: Այդ նոր ձեռագրի այժմեան համարն է թ. 579 (= Մայր Յուլիանի թ. 565): Յ. Կարեւեանցի ցուցակում այդ ձեռագիրը մանրամասն նկարագրուած չէ, այլ նշանակուած է միայն, որ ձեռագիրը ժողովածու է «ութածալ բոլորագիր» Եւսեփան վարդապետէ ի թուին Հայոց ՌԺԲ ի յիշատակարան²: Սակայն այս համառոտ

տեղեկութիւնն անգամ սխալ է՝ ՌԺԲ թուականի փոխարէն պէտք է լինի 2ԺԲ (1303 թ.): Ինչպէս տեսնում ենք, նոր ձեռագիրը բաւական պատկառելի է իր հնութեամբ եւ, որքան յիշում եմ, ունի մեծ թուով ընտիր ու նոր ընթերցուածներ:

Նոնոսի մեկնութիւնների հայերէն թարգմանութեան ժամանակը մինչեւ այժմ մնում է դեռ անորոշ: Հայկազեան Բաղդադի աշխատակիցները համարում են նրա լեզուն «հին եւ ընտիր»: Այնուհետեւ, թէ այս եւ թէ յունաբան դպրոցի միւս երկերը վերագրուել են, սովորաբար, հինգերորդ դարի Կրտսեր թարգմանչաց խմբին³: Խորենացու խնդրի հետ միասին աւանդական այս տեսակէտը ենթարկուեց, բնականաբար, խիստ քննադատութեան: 1904 թուին «Հանդէս Ամսօրեայ» ուսումնական թուում լոյս տեսաւ Հ. Ն. Ալիսեանի ընդարձակ մի յօդուածը, որի մէջ հեղինակը, նորից քննելով այս խնդիրը, ենթադրում է, որ մեկնութիւնները թարգմանուած պիտի լինեն 490 թուից յետոյ եւ եթէ երրորդ դարից առաջ⁴: «Մեկնութեանց լեզուն, — ասում է Հ. Ալիսեանը, — շատ կը նմանի Փիլոնի, Կալիսթենայ գրոց թարգմանութեանց լեզուին եւ ոճին. եւ այս կը դրդէ զմեզ ընդունելու թէ կամ նոյն անձը, որ զանոնք յեղած է ի հայ — եւ որ դժուարին է — եւ կամ անոր ընկերակիցներէն մին թարգմանած է միեւնոյն ատեն⁵»: Ն. Ալիսեանի դիտողութիւնն ուղիղ է միայն այն չափով, որ Նոնոսի թարգմանութեան մէջ հանդիպում են յաճախ Փիլոնեան խմբի յատուկ բառեր, սակայն այս ընդհանուր նմանութիւնները չեն կարող հիմք ծառայել Փիլոնի ու Նոնոսի թարգմանիչների նոյնացման կամ ընկերակցման: Նոյն կարգի լեզուական նմանութիւններ նկատելի են, ինչպէս տեսանք, յունաբան նաեւ միւս թարգմանութիւններում (տես վերեւ § 42 եւ § 44) եւ բացատրում են նրանով, որ յունաբան թարգմանութիւնների երկրորդ ու երրորդ շերտերը ենթարկուել են մեծ կամ փոքր չափով հնագոյն թարգմանութիւնների ազդեցութեան: Յունաբան թարգմանութիւնների խմբաւորումները որոշելու հա-

¹ P. Sukias Somal, Quadro delle opere di vari autori, Venezia 1825, էջ 18. Հ. Գար. Զարբհանդեան, Մատենադարանի հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Ալեքսանդրի 1889, էջ 16, եւն:

² Նոնոսի մեկնութիւնը Գրիգոր Աստուածաբանի հինգ ծառից, ՀԱ. 1904, Մայիս էջ 139—146 եւ Յունիս էջ 165—173:

³ Տես նոյնը, էջ 166:

⁴ Nonnos, Die Scholien zu fünf Reden des Gregor von Nazianz. Marburg 1903:

մար կարեւոր են ոչ այնքան նրանց յատուկ բառապաշարի մասնակի նմանութիւնները, այլ նրանց լեզուական ու քերականական առանձնայատկութիւնների այն բնորոշ ու ուշագրաւ տարբերութիւնները, որ մատնացոյց են արուած սոյն ուսումնասիրութեան մէջ¹:

Մօտենալով խնդրին այս տեսակէտից, կարծում եմ, որ դժուար չէ ապացուցանել, որ Նոննոսի մեկնութիւնները թարգմանուած պիտի լինեն կամ յունարան երկրորդ շերտի թարգմանութիւնների ժամանակ կամ նրանցից յետոյ, ուրեմն նրա թարգմանման terminus ante quem non կը լինի ոչ թէ 490 թիւը, ինչպէս կարծել է Հ. Ալիսեանը, այլ վեցերորդ դարի երկրորդ կէսը:

Այս եղբակացութիւնը հիմնաւորելու համար կարեւոր են ինձ թուում լեզուական հետեւեալ դիտողութիւնները: 1. Նոննոսի թարգմանութեան մէջ գործ են ածուած յունարան բոլոր այն բառերը եւ նախադրութիւնները, որոնք հանդիպում են միայն յունարան երկրորդ ու երրորդ շերտի թարգմանութիւններում, ինչպէս օրինակ՝ մակացու Նոնն. 11, 7, Ներհակ 64, 4, տարբերութիւն 24, 18, արտունանկեալք 49, 7, փոխակերպում 43, 23, փոխարկեմ 74, 10, 80, 6, փոխաբերութիւն 12, 21, 35, 18, հակառակորդ 26, 23, 78, 15, հակադարձիմ 46, 15, հակակայմ 69, 5 եւն:

Վերեւ մենք մատնացոյց էինք արել, որ այս բառերը կազմուած պիտի լինեն յունարան թարգմանութիւնների երկրորդ շրջանում (տե՛ս § 42 Գ, 2): Թրակացու քերականութեան, Փիլոնի ու Պիտոյից գրքի թարգմանութիւնների ժամանակ, ըստ երեւոյթին, դրանք գեոուեւ գոյութիւն չեն ունեցել (տե՛ս վերեւ § 40 բ եւ գ): Լեզուական այս դիտողութիւնը կատարելագէտ ճշտուեց նաեւ Իրենէոսի թարգմանութիւնների քննութեամբ, որոնք, ինչպէս տեսանք, ժամանակակից են Փիլոնի թարգմանութիւններին (տե՛ս վերեւ § 53): Եթէ Նոննոսի թարգմանութիւնը եւս լինէր խմբակից հնագոյն թարգմանութիւններին, պարզ է որ նրա մէջ չէին կարող

գործածուած լինել վերոյիշեալ նոր բառերն ու նախադրութիւնները: Իսկ քանի որ այդ բառերը հանդիպում են Նոննոսի թարգմանութեան մէջ, կարծում եմ, որ կարող ենք եղբակացնել, որ այս մեկնութիւնները ժամանակակից չեն հնագոյն թարգմանութիւններին եւ թարգմանուած են, ամենայն հաւանականութեամբ, աւելի ուշ:

2. Այս եւ թարգմանութիւնն անելուց յետոյ՝ այնուհետեւ հաւանական է դառնում, որ Նոննոսի թարգմանիչը եւս, ինչպէս եւ յունարան դպրոցի երկրորդ ու երրորդ շրջանի թարգմանիչները, ըստ երեւոյթին, ծանօթ է եղել Թրակացու քերականութեան ու Պիտոյից գրքին, եւ քերականական ու ճարտասանական յատուկ բառերը մեկնութիւնների մէջ ծագում են, հաւանաբար, հնագոյն այս թարգմանութիւններից:

Այս տեսակէտից հետաքրքիր է Նոննոսի թարգմանութեան մէջ արձանականի վերաբերեալ մեկնութիւնը, որը գրեթէ համապատասխանում է Պիտոյից գրքի «Յաղագս պարսաւի» տեսութեան:

Նոննոս, էջ 24, 14—17.

Պիտ., էջ 445, 10—14¹.

«Արձանական բան պարսաւ է Յաղագսի գործը, այլ զանազանի ի առնել, որպէս ի ներքոյ պարսաւէ արձանական, ղեանս: Ի վերայ ածել եւ քանզի է պարսաւն ի ձեռն չանուանի, գովութեանց զան՝ յազգէ, ի վարժից, ի զործոց, ի բաղդատութենէ: Այլ արձանականն ի ձեռն տուութիւնն: Եւ ղի վերայ գործոցն միայն է, եւ թէ պատահէ՝ ի բաղդատուութենէ»:

Թրակացու քերականութեան ու Պիտոյից գրքի ազդեցութեան հետքեր կարող են համարուել նաեւ քերականական ու ճարտասանական հետեւեալ բառերը.

«ἐνεστώς ներկայ Նոն. 10, 16, Թր. 23, 24, 45 եւն, բ. παρελθυστός անցեալ Նոն. 10, 16, Թր. 23 եւն, գ. μέλλων ապառնի Նոն. 10, 16, Թր. 23, 24, 46 եւն, լ. ἐτυμολογία ստուգաբանութիւն Թր. 1, ստուգաբանեմ Նոն. 51 եւ. ἐπώνυμον մականուն Թր. 17, 19, ἐπωνυμία մականունութիւն Նոն. 32, 18, 41, 3, Լ. παράγομαι ածանցիմ Թր. 16, 29, Նոն. 51, 9 տպուած է «ստուգած անցեալ է, ղ, պէտք է լինի»՝ «ածանցեալ է, ղ, գովասանութիւն Նոն. 16, 9, գովա-

¹ Իրենէոսի ու Փիլոնի թարգմանութիւններում ոչ միայն աւելի բազմաթիւ էին ու պարզաւ նրանց բառապաշարի նմանութիւնները, այլ եւ նմանութիւնները նկատելի էին նաեւ նրանց սծի, դարձածքների, բառերի այլեւմաստ գործածութեան, Ս. Գրքից առնուած հատուածների եւ քերականական ձեւերի մէջ: Բացի այն նրանց մէջ եւ չեմ նկատել լեզուական ու քերականական այն յատուկ տարբերութիւնները, որ իսկոյն աչքի են ընկում, երբ համեմատութեան են առնում յունարան թարգմանութիւնների տարբեր խմբերը:

¹ Տե՛ս Մովսէս Խորենացույ մատենագրութիւնը, Վենետիկ 1843:

սանական Պիտ. 580, 17, Է. ἐκφώνεω արտասեմ
 Նոն. 23, 6, Պիտ 529, 15 Եւն, Բ. ἱαμβος մե-
 ծավերը Նոն. 36, 20, Թր. 43, 17, մեծավերջա-
 կան Պիտ. 369, 14, Ըստ Հ. Եկինեանի Նոննոսի
 «սղավերը» բառը (էջ 4, 3) թարգմանութիւն
 է յունարէն πύργιος բառի (տե՛ս Հ. 1904,
 էջ 171): Ուշագրութեան արժանի է, որ յու-
 նարէն նոյն բառը թրակացու քերականութեան
 մէջ թարգմանուած է «անգայ» եւ ոչ
 «սղավերը»:

3. Նիկ. Ադոնցի իր «Արուեստ Դիոնիսեայ»
 աշխատութեան մէջ նկատել էր, որ թրակացու
 քերականութեան թարգմանը յունարէն δάφνη
 բառը հասկացել է իբրեւ «սարդենի» (էջ 4, 8),
 իսկ Նոննոսի մեկնութիւնների մէջ նոյն δάφνη
 բառը թարգմանուած է «մուրա» (էջ 71, 10):
 Ն. Ադոնցի կարծիքով, այս բառի տարբեր թարգ-
 մանութիւնը ուշագրաւ մի ապացոյց է, որ թրա-
 կացու ու Նոննոսի թարգմանիչները չեն կարող
 լինել միեւնոյն անձր: Այս նկատողութիւնը, որ
 միանգամայն ճիշտ է, հաստատուում է նաեւ իմ
 վերոյիշեալ լեզուական դիտողութիւններով:
 Նոննոսը եւ թրակացու քերականութիւնը, ինչ-
 պէս տեսանք, թարգմանուած են յիշաւի տար-
 բեր ժամանակաշրջաններում եւ, բնականաբար,
 չեն կարող համարուել միեւնոյն թարգմանիչ
 աշխատութիւն:

4. Նոննոսի թարգմանութիւնը լեզուական
 իր առանձնայատկութիւններով թուում է ինձ
 ամենից մօտ ոչ թէ Փիլոնի, այլ Արիստոտելի
 «Յաղագս աշխարհի» թարգմանութեան: Այս
 երկու թարգմանութիւնն էլ գրուած են յու-
 նաբան մատչելի ու հասկանալի լեզուով: Սրանք
 երկուսն էլ գործ են ածում յաճախ օտար բա-
 ռեր, մինչդեռ յունարէն միւս թարգմանութիւն-
 ները յունարէն բառերը, սովորաբար, աշխատել
 են փոխադրել հայերէնի: Օրինակ՝ Բ. 625, 19,
 Եթեր Նոն. 39, 23, Ար. Աշխ. 606, 15, արփի Փիլ.
 Եթերային Ար. Աշխ. 606, 22, Բայց արփի Փիլ.
 Նախ. 11, Պիտ, արփային Փիլ. Լին. 69, 4, 9,
 Բ. ἄμωτις ամպովտ Նոն. 46, 6, 8, 12, Թեատրոն Նոն.
 Ար. Աշխ. 616, 5, Բ. θέατρον Թեատրոն Նոն.
 74, 1, Բայց տեսլարան Փիլ. Լին. 136, Տիմ.
 Հակ. 315, 10, Բ. ῥήτωρ հռետոր Նոն. 14, 4,
 19, 22, Բայց ճարտասան Փիլ. տես., Պիտ. 254,
 26, ՅՍտ. 422, 13, ԴՄՏԺ. 177, 27, սովիեասէս
 26, Վերլ. 581, 26, Եւն, Է. σοφιστής սովիեասէս
 Նոն. 14, 4, Բայց իմաստակ Փիլ. Նախ. էջ 9,
 Լին. 205, Պիտ. 347, 25, Իրեն. Ընդդ. հերձ.
 11, 201, σοφιστικός իմաստական Վերլ. 561,

21, ԷԼՍտ 32, 10, Է. ἐποχένταυρος Իպպաւկեն-
 դովրոս Նոն. 18, 8, Բայց ձիացուլ Փիլ. Ժբան
 Եւն, Է. ἀνδριάς անդրի, անդրիանդ Նոն. 24, 9,
 70, 15, 18, 71, 5, 6, Բայց առնապատկեր Փիլ.
 Նախ. էջ 34, պրածեւ Ներ. Պորփ. 238, 3, Է.
 εἰμαρμένη իմարմինէ Ար. Աշխ. 628, 10, եւ ուրիշ
 նման քառեր:

Ուշագրութեան արժանի են այս թարգ-
 մանութիւնների մէջ նաեւ մի շարք համանման
 բառեր, որոնք յունարէն միւս թարգմանութիւն-
 ներում կամ բոլորովին չեն գործածուած կամ
 խիստ հազուագիւտ են. օրինակ՝ Բ. ἀνταρχτικός
 դերհիսիսային Նոն. 19, 18, դերհիսիսական
 Ար. Աշխ. 605, 17, Բ. ἀνάδοσις վերաարու թիւն
 Ար. Աշխ. 612, 29, ἀναδιδωμι վերաարեմ Նոն.
 44, 7, Բ. ἰακωβισμός Նոն. 72, 11, 15, Ար. Աշխ.
 603, 26, Բ. πυροειδής հրատեսակ Նոն. 44, 7,
 Ար. Աշխ. 606, 24, Է. Դիւթանալ Նոն. 70, 11,
 Ար. Աշխ. 614, 33, Է. χροσμοφδία հրաւանա-
 արութիւն Նոն. 64, 2, 3 Եւն, Ար. Աշխ. 614,
 35, Է. κοίλωμα փորոն Նոն. 69, 8, Ար. Աշխ. 615,
 5, Է. գովասանութիւն Նոն. 16, 9, Ար. Աշխ. 617,
 3, Բ. χερσυνός ամպահարութիւն Նոն. 56, 5,
 Եւն, Ար. Աշխ. 618, 10, Է. ἐξοχή արտօնութիւն
 Ար. Աշխ. 621, 10, արտօնանկեալք Նոն. 49,
 5, 7, արտօնութիւն նπεροչի ԴՄՏԺ. 154, 6,
 արտօնող ԱՍտ. 373, 20 Եւն. Է. յաւաւու-
 րութիւն Նոն. 48, 25, Ար. Աշխ. 616, 87, 617,
 9, 622, 35, Է. դիւրափոփոխ Նոն. 69, 12, Ար.
 Աշխ. 625, 24, Է. գետօրէն Նոն. 44, 6, 10, Ար.
 Աշխ. 614, 26, տոնս նաեւ գլխօրէն Ար. Աշխ.
 610, 11, գծօրէն Ար. Աշխ. 613, 21:

Վերել մենք տեսանք, որ թէ Նոննոսի մեկ-
 նութիւնները եւ թէ Արիստոտելի «Յաղագս
 աշխարհի» գրուածքը չեն կարող թարգմանուած
 լինել յունարէն երկրորդ շերտի թարգմանու-
 թիւններից առաջ եւ նրանց թարգմանման
 terminus ante quem non պէտք է ընդունել
 վեցերորդ դարի երկրորդ կէսը: Ժամանակագրա-
 կան կարեւոր այս եզրակացութիւնը, ինչպէս եւ
 նոյն թարգմանութիւնների վերել մատնանշուած
 լեզուական նմանութիւնները, կարծում եմ որ
 ուշագրաւ ու հաւանական նշաններ են, որ Նոն-
 նոսի մեկնութիւնները խմբակից ու ժամանակա-
 կից են ոչ թէ Փիլոնի, այլ «Յաղագս աշխարհի»
 թարգմանութեանը:

ՊՐՈՓ. Յ. ՄԱՆԵՆԴԵԱՆ

Երևան:

(Շարունակելի):